

Dilemata zelené matky: proměna environmentálně příznivého spotřebního chování očima prvorodičky¹

Green Mother's Dilemmas: First-Time Moms' View of Transformation of their Environmentally Conscious Consumption

Marie Schindler, Vojtěch Pelikán

ABSTRACT The process of becoming a mother is substantially linked to consumption. It can facilitate this process, but it can also put new mothers through anxiety, stress and fear of failure. Environmentally conscious women face an even greater challenge as they have to combine their pro-environmental values with the specific social norms. We conducted in-depth interviews with six such women – we called them Green Mothers. Rather than focusing on changes in their behaviour, we became interested in dilemmas they have been dealing with. We concluded that consumption plays a somewhat secondary role in accepting their maternal role – Green Mothers keep their reticent attitude. However, they have become less radical and have accepted consumer compromises. Lifestyle dilemmas are most apparent in relation to identity. Green Mothers turn from their intellectual approach to physicality, health concerns and needs of their children. Their interest in global problems declined as they had shifted their focus to more local and imminent issues. Adopting pro-environmental practices is primarily influenced neither by lack of finances, nor by social pressure, but by time. Therefore, our research contributes to the discussion on the high demands of environmentally-friendly lifestyles.

KEYWORDS motherhood, green motherhood, environmental lifestyles, environmental dilemma, transitive consumption, significant life event, legacy hypothesis

Zelené matky a hloubka jejich spotřebitelských dilemat

Těhotenství a rané rodičovství představuje zlomovou etapu v životě ženy. Přechod k mateřství provázají podstatné změny biologické či psychologické povahy, ovšem neméně zásadní

Sociální studia / Social Studies 2/2024. S. 45–64. ISSN 1803-6104. <https://doi.org/10.5817/SOC2022-20989>

¹ Článek vychází z výzkumu, který se stal jádrem bakalářské práce *Zelené matky: proměna přístupu ke spotřebě u environmentalistek-prvorodiček* (Drahoňovská [Schindler] 2018). Text vznikl v rámci projektu *Cesty k udržitelné a spravedlivější společnosti – environmentální přístupy* (MUNI/A/1201/2019), financovaného z prostředků specifického vysokoškolského výzkumu poskytnutých MŠMT.

proměna se týká identity, sociální role nebo žité zkušenosti (např. Miller 2008; Nyström a Ohrling 2004). Pocit relativní svobody a osobní kontroly nad vlastním jednáním naruší nutnost převzít větší díl zodpovědnosti za svůj život a také nutnost „vzít vážně přítomnost, závislost a potřeby druhého“ (Sevón 2007).

Proměna sociální role a každodenních rutin spojená s narozením dítěte se výrazně projevuje na úrovni spotřebitelského chování. Souvisí to jednak s faktickou stránkou toho, že žena přivádí na svět novou lidskou bytost, která potřebuje zajistit jídlo, ošacení či komfortní prostředí. Kromě toho se však spotřeba stává důležitou součástí procesu etablování mateřské identity, kdy nakupování zboží a služeb určených pro děti a (nastávající) matky podstatně přispívá ke sžívání se s novou sociální rolí (The VOICE Group 2010; Thomas et al. 2018; Venn a Burningham 2017; Zavala 2017).

Spotřebitelská dilemata a nejistoty nabývají specificky výrazné podoby u žen, jež se vyznačují nekonzumeristickou orientací. Studie zaměřené na proměnu spotřebních rolí v souvislosti s mateřstvím upozorňují, že role matky se může dostávat s proenvironmentálními hodnotami do konfliktu. Tyto studie většinou věnují pozornost buď běžné populaci (Burningham et al. 2014; The VOICE Group 2010), nebo segmentu environmentálně orientovaných žen a proměně jejich spotřeby v těhotenství (AbiGhannam a Atkinson 2016). Sociologická debata však dosud postrádá výzkum, jenž by se prostřednictvím kvalitativních metod zaměřil na environmentálně orientované prvorodičky, u kterých již od narození dítěte uplynul delší čas. Předpokládáme přitom, že výzkumný akcent na určitý časový odstup od porodu nám umožní zachytit nové situace, jež v domácnostech nastaly s příchodem malého dítěte, a přinese komplexnější obraz dynamiky spotřebního chování. Zároveň ženám umožní hlubší sebereflexi celého procesu.

Náš výzkum se liší od studií, jež z environmentální perspektivy nahlízejí na proměnu objemu a struktury spotřeby během přijímání mateřské role (Burningham et al. 2014; Venn a Burningham 2017; Zavala 2017). Naším cílem není spočítat uhlíkovou stopu domácnosti ani analyzovat obsah nákupního koše. Soustředíme se na prožívání proměny spotřebitelských strategií. Spíš než faktická stránka nás zajímá emická perspektiva žen, které usilovaly o spotřebu šetrnou k přírodě už před porodem a snaží se své praxe udržet – případně je reformulovat či rozšířit na nové oblasti – a zároveň obstát ve svých očích i v očích společnosti jako „dobrá matka“. V případě environmentálně orientovaných prvorodiček pak sociální normu „dobré matky“ doplňují specifické normy s environmentálním obsahem, s nimiž je spojen nákup specifického zboží – například „zelené mateřství“ (Atkinson 2014; Venn a Burningham 2017) či „přírodní“ a „kontaktní“ rodičovství (Aldortová 2010).

Environmentálně orientované normy postupně pronikají do mainstreamové mateřské identity (Atkinson 2014; Logsdon-Conradson 2011). Mateřství bývá „vyobrazováno jako motivace k aktivnějšímu zapojení se do environmentálních činností“ (AbiGhannam a Atkinson 2016: 454), na což reagují marketéři a cílí na matky reklamu na „zelené“ produkty. Látkové pleny, zdravá strava či přírodní kosmetika představují témata, která se objevují také u prvorodiček v České republice (Zavala 2017). Tento proces nicméně zůstává stranou zájmu našeho výzkumu. Naším cílem je studovat určitý ideální typ², který v sobě prvky „zeleného

² Ideální typ „má význam čistě ideálního mezního pojmu, jímž je realita poměřována a s nímž je srovnávána kvůli objasnění jistých významných složek svého empirického obsahu“ (Weber 2009: 46).

mateřství“ – a dilemat s ním spojených – obsahuje v koncentrované podobě. Jsme si přitom vědomi, že v sociální realitě se tyto prvky vyskytují s různou intenzitou a v různých podobách napříč společnostmi.

Stejně jako AbiGhannam a Atkinson (2016; Atkinson 2014) nazýváme skupinu, kterou zkoumáme, *zelené matky*.³ Definujeme je jako prvorodičky, pro něž je typický akcent na environmentální dimenzi života. Klademe si otázku, jak se u nich změnil přístup ke spotřebě v souvislosti s narozením prvního potomka. S jakými dilematy se potýkají? Dochází u nich k posilování akcentu na environmentální dimenzi spotřeby, nebo naopak k rezignaci na dosavadní praxe?

Mateřství a proměny spotřebitelských rolí v sociologické literatuře

Mateřství, respektive rodičovství, se neodehrává pouze v rámci vztahů v nukleární rodině: „Společnost a kultura nám coby rodičům ‚řídí‘, zda děti mít či nemít, kolik jich mít, případně kdy – v jakém věku je vhodné je mít a kdy už se to naopak zase ‚nehodí‘, co máme dělat, jak se máme coby matky a otcové chovat“ (Maříková 2004: 41–42).⁴ Tlak okolí na správný přístup k rodičovství „má podobu verbální i přímou, ale i neverbální a nepřímou, mnohdy velmi jemnou, symbolickou a rafinovanou a používající různých specifických médií, ikon a reprezentací, jež vytvářejí celistvý diskurs“ (Mareš 2002: 164).⁵ Tento tlak může být o to silnější v případě proenvironmentálně smýšlejících lidí, kteří mainstreamové normy mnohdy problematizují.⁶

K tlaku sociálních norem se přidávají omezení, jež mateřství přináší na rovině vzdělání, pracovních příležitostí či finančního ohodnocení (Křížková et al. 2011). Ta přispívají k tomu, že rodičovství bývá v soudobé české společnosti odsouváno do stále vyššího věku a průměrný počet potomků se během čtyř dekad snížil přibližně o pětinu (Chromková Manea a Rabušic 2019: 29).⁷ V kontextu těchto tlaků, přicházejících ze strany pozdně moderní společnosti, se konstruuje mateřská identita. Z giddensovské perspektivy na ni lze nahlížet jako na reflexivní projekt, postavený na procesu každodenního vyjednávání jak žít (Giddens 1998). Zatímco při běžném běhu života je identita poměrně ustálená, v tranzitivním období

³ Anglicky *Green Moms* či *Green Mothers*.

⁴ Společenský tlak nachází argumentační oporu v populační dynamice zemí globálního Západu. Nebýt imigrace, tamní populace vymírají a stárnou. To vede k obavám o zajištění potřeb budoucích generací a posiluje xenofobní nálady. Eurostat (2015: 157–173) předpokládá, že mezi roky 2015 a 2080 překročí v EU počet zemřelých počet narozených o více než 60 milionů; v ČR bude tento rozdíl činit přes 1,3 milionu.

⁵ Zatímco dříve se sociální normy spojené s mateřstvím formovaly v rámci několikagenerační domácnosti, širší komunity či církve, v průběhu dvacátého století tuto roli čím dál více nahrazují státní instituce, média či přátelé (Lacinová 2002).

⁶ Týká se to nejen otázek, jež jsou s ekologicky příznivým způsobem života úzce spjaty, například vegetariánského a veganského stravování, ale i otázek, jež s ním souvisejí volněji – kupříkladu přístupu ke zdravotnictví (typicky k očkování) či ke klasickému systému vzdělávání.

⁷ Další důvody této situace spočívají v podmínkách druhé demografické tranzice, která se v České republice výrazněji projevila až v průběhu 90. let (Chromková Manea a Rabušic 2019).

osvojování mateřské role nabývá tento proces na dynamice. Narození dítěte představuje radikální životní zlom, na nějž lze nahlížet jako na přechodový rituál spojený s procesem dospívání (Schouten 1991) či jako na *significant life event* (Chawla 1999).⁸ Žena dostává příležitost reflektovat pod novým zorným úhlem svůj dosavadní život i to, v jakém prostředí chce, aby její dítě žilo. „Nově nabytá mateřská role mění nejen to, jak na ženu pohlíží její okolí a co se od ní očekává, ale zároveň ji nutí přemýšlet i sama o sobě v jiném světle. Dosavadní identita a zvyky se stávají fluidní a každodenní život se proměňuje“ (Zavala 2017: 26).

Liminalita, jež provází proces osvojování mateřské role, je podstatná z hlediska životního způsobu. U nastávajících či novopečených matek dochází k narušení habitualizovaných způsobů jednání, k jejich znovupromyšlení a k formování nových rutin. Ženy se stávají otevřenějšími k různým alternativám a dochází u nich k výrazným změnám spotřebního chování (Verplanken 2006). Současně se stávají vnímavějšími vůči sociálním normám a marketingovým sdělením (Thomsen a Sørensen 2006). „Přechodová“ či „tranzitivní“ spotřeba⁹ má přitom ambivalentní náboj. Na jednu stranu celý tranzitivní proces facilituje – nákup věcí určených pro maminky může ženě pomoci sžít se s novou rolí. Každodenní spotřebitelské situace, spojené s osvojováním nové společenské role, však rovněž přinášejí řadu negativních emocí a pocit vnitřní rozpolcenosti (AbiGhannam a Atkinson 2016; The VOICE Group 2010).

Příchod mateřství může být například spojen se stresem, plynoucím z rozporu mezi předpokládaným propadem příjmů a zvýšením životních nákladů.¹⁰ Neměně stresující mohou být stupňující se – a často konfliktní – nároky, jež současná západní společnost na matky klade (Hays 1998; Masopustová, Daňšová a Lacinová 2018). Nadto mateřství přivádí ženu do dosud neprobádaného světa věcí a služeb, ve kterém se musí zorientovat. Nedostatečná znalost terminologie a produktů, způsobů chování a spotřeby, jež jsou asociovány s novou rolí, potažmo nápor nových informací, mohou snadno vyústit v úzkost a frustraci. Selhání jako spotřebitelka – například koupí špatného kočárku (Thomsen a Sørensen 2006) – se může spojit se strachem ze selhání jako matka.

Prvorodička-environmentalistka nadto zažívá významný vnitřní konflikt. Tranzitivní spotřeba, která by jí za normálních okolností měla pomoci vžít se do nové role, její rozpolcenost spíše prohlubuje. Obvyklé strategie prvorodiček totiž posilují konzumeristickou dimenzi mateřství – ústí v rozhodnutí více nakupovat, případně preferovat kvalitnější, a tedy dražší zboží (Thomsen a Sørensen 2006). U ženy, která se snaží svou každodenní spotřebu snižovat, taková strategie koliduje s jejími hodnotami. Kromě tlaku médií a společnosti tak čelí ještě vlastním pochybnostem, chce-li upřednostnit obnošené oblečení či opotřebovaný kočárek před novým, moderním – případně rozhoduje-li se, že si něco nekoupí vůbec, například automobil.

⁸ Kromě mateřství takto bývají označovány situace jako stěhování, změna povolání, vstup do manželství nebo odchod do penze.

⁹ Anglicky *transitional consumption*.

¹⁰ Výdaje v těhotenství a prvním roce života dítěte bývají značně individuální, každopádně však nezanedbatelné – například podle nedávné britské studie v průměru představují 10 000 liber (Loveday 2019).

Environmentálně-spotřebitelská dilemata se týkají celé řady dimenzí každodennosti. Kromě zmíněného vybavení pro miminka či dopravy souvisejí s bydlením, nákupem kosmetiky, konzumací médií či trávením volného času (Burningham et al. 2014). Jedno z nejvýraznějších dilemat se pak týká stravování (Lee 2008; Ludlow et al. 2012). V průběhu těhotenství a raného mateřství žena znovu promýšlí svůj jídelníček. Kromě toho, co s ohledem na zdraví plodu konzumovat nesmí – například nikotin či alkohol –, existují sdílené představy o tom, co by naopak jíst měla. Předpokládá se například, že se bude stravovat zdravě (Gram, Hohnen a Pedersen 2017: 436–437), že bude klást důraz na původ a složení potravin. Ekologické nároky jsou s částí takových očekávání v souladu, s jinými se však snadno dostanou do rozporu. Před environmentálně orientované prvorodičky jsou postaveny otázky jako: Smím si vzít na svědomí důsledky, které by dítěti mohlo způsobit vegetariánství či veganství? Nevznikne mu újma, když oželím něco z doporučené výbavy či tu nejbezpečnější autoseďadku? Ustojím tlak okolí, budou-li má rozhodnutí podrobena kritice?

Reakce na spotřebitelská dilemata, jimž jsou environmentálně smýšlející ženy vystaveny, bývá v zásadě dvojitá. Podle zastánců tzv. *legacy hypothesis* (např. Hamilton 1985; Milfont a Sibley 2011) mateřství posiluje generativní zájem o svět, do něž je dítě uváděno, a probouzí v ženě potřebu pečovat nejen o rodinu, ale i o zdraví planety. Zájem o environmentální problémy se tedy podle nich posiluje. Ekholm a Olofsson (2017) uvádějí, že rodičovství bývá v odborné literatuře často spojováno s obavami o budoucnost, které budou potomci nuceni čelit.¹¹

Jiné studie přinášejí zjištění, jež jsou s „hypotézou odkazu“ v rozporu.¹² Podle longitudinálního výzkumu Gregory O. Thomase a kol. (2018), provedeného ve 40 tisících britských domácností, se frekvence proenvironmentálních činností s narozením dítěte snižuje. Narůstá-li u některých rodičů, motivem jsou zdravotní ohledy či se jedná o činnosti, které nějakým způsobem přispívají k blahobytu dítěte: „Dokonce i ti s již vysokým povědomím [o environmentálních problémech – pozn. aut.] prokazují v souvislosti s narozením dítěte jen nepatrné zvýšení touhy chovat se udržitelněji, ovšem tato intence se ne vždy odráží v jejich následném jednání“ (s. 274).

Konflikt mezi proenvironmentálním chováním a naplňováním potřeb dítěte můžeme sledovat i ve výzkumu Susan Venn a Kate Burningham (2017). Ekologicky šetrná spotřeba je pro environmentálně orientované prvorodičky důležitá, považují ji však spíše za nedosažitelnou vizi, ke které se snaží přibližovat. Prioritu mají potřeby dítěte, často tak v konečném důsledku převáží kritérium pohodlí anebo čistoty. Proměna priorit ústí v koupi sušičky, používání jednorázových plenek či to, že rodiče, kteří by si dřív oblékli teplejší oblečení, dnes kvůli strachu o dítě raději nechají zapnuté topení (s. 84–85).

¹¹ Některé lidi tato obava dokonce vede k rozhodnutí dítě vůbec nemít. Také v České republice existují ženy, které na základě environmentálních argumentů docházejí k závěru, že nemá smysl přivádět do prostředí klimatické krize nového člověka (Drahoňovská 2021). Je-li už nicméně dítě na světě, podle logiky *legacy hypothesis* by takové obavy měly vést v kontextu klimatické krize ke snaze předat svět svým potomkům v co nejlepším stavu.

¹² Ostatně tuto hypotézu neprokázal ani samotný výzkum Ekholmové a Olofssonové.

Metody výzkumu

Jádrem výzkumu se staly hloubkové rozhovory se šesti zelenými matkami. Participantky jsme vybrali na základě doporučení informátorů – identitu zelené matky tedy primárně chápeme jako připsanou zvenčí.¹³ Některé informátory jsme získali z řad známých, další jsme hledali prostřednictvím facebookových skupin zabývajících se environmentálně šetrnou spotřebou a ochranou přírody. Předpokládali jsme, že touto cestou spíše najdeme ženy, pro něž je environmentální orientace životního způsobu typická, než cestou sebeaskripce.¹⁴ Mezi zelené matky jsme přicházeli v pozici výzkumníků v oblasti environmentálních studií. Takové rámování naší pozice mohlo posilovat snahu naplnit naše očekávání, že skutečně hovoříme s reprezentantkami „zeleného mateřství“. Toto riziko jsme brali v potaz při konstrukci dotaovacího schématu i při následné analýze dat.

Informátorů jsme se ptali: „Znáte ve svém okolí ženu s jedním malým dítětem ve věku do dvou let, která se vyznačuje tím, že žije skromně, snaží se vědomě snižovat svou spotřebu nebo se nějak jinak angažuje v ochraně životního prostředí a zajímá se o environmentální problémy?“ Poté co nám desítka informátorek¹⁵ poskytla tipy na čtrnáct žen, jsme je ještě požádali o konzultaci ověřující, zda jsou jimi doporučené participantky skutečně pro náš výzkumný záměr vhodné – u čtveřice se následně ukázalo, že některá z kritérií nesplňují. Ze zbylých deseti jsme si prioritizovali šest. Neboť rozhovory s nimi poskytly dostatek analytického materiálu a došlo k částečné saturaci, další ženy jsme již neoslovovali.

Při konstrukci souboru i při prioritizaci participantek jsme usilovali o heterogenitu dilemat a životních situací, s nimiž se prvoroďičky potýkají, a návazných spotřebitelských strategií. O pestrost jsme usilovali z hlediska vzdělání i místa bydliště; hledali jsme jak participantky, jež mají od liminální fáze přechodu k mateřství větší časový odstup, tak ty, jež se v ní v zásadě stále nacházejí. Tím, že jsme si skupinu zelených matek definovali poměrně široce, jsme získaly tipy na ženy, jež se věnují environmentálnímu aktivismu, vzdělávání v oblasti ochrany přírody, nakupují u lokálních producentů nebo dávají svým dětem látkové pleny.¹⁶ Dvouletou hranici jsme si stanovili, protože do tohoto věku jsou děti nejintenzivněji vázány na přítomnost matky a matka proměny ve spotřebě aktuálně prožívá. Zároveň má v živé paměti svůj předchozí způsob života, a může tak dobře reflektovat změny, které v domácnosti po narození dítěte nastaly.

13 Ač by se participantky zřejmě jako zelené matky samy neoznačily, když jsme s nimi svou terminologii sdíleli, ztotožnily se s ní.

14 Hledání žen, jež se jako zelené matky samy identifikují, by bylo v situaci, kdy normy zeleného mateřství pronikají do středostavovského mainstreamu, metodologicky riskantní – hrozilo by riziko zahlcení množstvím netypických zájemků.

15 Na naši výzvu zareagovaly pouze ženy.

16 Podobně si skupinu Zelených matek definovaly AbiGhannam a Atkinson jako „ženy, které vedly široce pojatý environmentálně uvědomělý způsob života, zahrnující chování jako recyklování, spotřebovávání zelených produktů, byly aktivní v environmentálně zaměřených skupinách, v environmentálních kampaních a podobně“ (2016: 456).

Tabulka 1: Profil účastnic¹⁷ zahrnutých do výzkumu

Jméno	Věk	Věk dítěte	Rodinný stav	Povolání	Bydliště
Anna	31	14 měsíců	vdaná	průvodkyně v lesní školce, doktorandka	vesnice
Emma	28	3 měsíce	vdaná	scénografka	okresní město
Kateřina	27	18 měsíců	ve vztahu	porodní dula, průvodkyně v lesní školce	krajské město
Markéta	29	8 měsíců	ve vztahu	průvodkyně v lesní školce	malé město
Tereza	30	21 měsíců	vdaná	soudkyně	okresní město
Veronika	31	17 měsíců	vdaná	lektorka environmentální výchovy	okresní město

Navzdory snaze o heterogenitu nesou naše účastnice řadu podobných rysů. Lze je charakterizovat jako příslušnice střední třídy, vysokoškolačky ve věku od 27 do 31 let s bydlištěm převážně ve městě. Považují se za finančně zabezpečené, nikoliv však bohaté; zdůrazňují, že si vystačí s málem. Mají pracovní místo, kam se mohou po rodičovské dovolené vrátit. Některé pracují na částečný úvazek či příležitostně, většinu energie nicméně věnují péči o dítě. Všechny žijí v dlouhodobém partnerském vztahu. Jedna z účastnic vystudovala obor zaměřený na environmentální a rozvojová studia, u dalších dvou vystudovali environmentálně zaměřený obor partneri.

Se zelenými matkami jsme se sešli u nich v domácnosti, případně na jiném místě, které si vybraly. Pokaždé bylo přítomno také jejich dítě, což vyvolávalo množství spontánních otázek. Při vedení rozhovorů jsme se inspirovali přístupem Jeana-Clauda Kaufmanna (2010). Řídili jsme se připraveným dotazovacím schématem, přičemž pořadí otázek vyplynulo během konkrétního rozhovoru. Na začátku jsme účastnici požádali, aby se představila a shrnula svůj běžný den s dítětem. Podobně jako u příbuzných studií (AbiGhannam a Atkinson 2016: 467; Burningham a Venn 2017: 113; The VOICE Group 2010: 35) následovaly okruhy otázek zaměřené na domácnost, finance, rodinu a vztahy, společenský tlak, hry, environmentální informovanost, stravu anebo volný čas.

Při analýze dat jsme se řídili principy zakotvené teorie Kathy Charmaz (2014). Přepsané rozhovory jsme opakovaně četli a kódovali metodou line-by-line, následně zaměřeným kódováním a prostřednictvím in vivo kódů. Kódy jsme poté roztřídili do abstraktnějších kategorií odrážejících zásadní témata spojená se spotřebou a jejími proměnami. Nato jsme provedli reanalýzu, která se úžeji soustředila na hledisko spotřebitelských dilemat. Na základě tohoto procesu vznikly kategorie představující dilemata, kterým účastnice přisuzovaly největší význam. Ty představují základ následujících čtyř kapitol. Každá z těchto kategorií se v některých oblastech spotřeby projevuje zásadněji, jinde méně. Oblasti, kde k vyjednávání spotřebitelských dilemat zelených matek dochází nejintenzivněji, v následujících kapitolách dostávají nejvíce prostoru.

¹⁷ Jména jsme anonymizovali.

Osvojování role zelené matky: mezi intelektem a tělesností

Přijímání nové sociální role je u zelených matek spojeno s nekončícím vyjednáváním mezi potřebami dítěte a environmentálními hodnotami. První měsíce po porodu jsou obecně považovány za vyčerpávající období. Prvorodičky se vypořádávají s novinkami v oblasti rodinného života, sžívají se s novou rolí, a není proto divu, že ochrana přírody nemívá stejnou prioritu jako pohodlí a bezpečí dítěte (Burningham et al. 2014: 25).

Dítě mění nejen způsob, jak zelená matka tráví den, ale i její pohled na sebe samu. Žena, která byla zvyklá rozhodovat se na základě posouzení dopadu svého chování na vlastní zdraví nebo na základě toho, co je podle ní morální, se najednou musí rozhodovat na základě dopadu svého chování na potomka. Role matky je pro ni plná dříve nezakoušených rozporů, kdy je nucena jednat v konfliktu se svými hodnotami. Pro Emu se například role matky neslučuje s radikální formou aktivismu:

Pořád podepisuju nějaké petice, je mi blbý to nepodepsat. Ale nevím, jestli bych se, kdybych neměla Evelínu, neangažovala nějak víc. Protože třeba kamarádka pomáhá dělat Klimakemp a já jsem tam nebyla, protože minule už jsem vlastně byla těhotná a teď kon tohle, tak nevím...

Pocit příslušnosti ke skupině proenvironmentálně smýšlejících lidí Emu zavazuje být aktivní v ochraně přírody; petice jí umožňuje zůstat aspoň částečně v kontaktu se svým životem před narozením dítěte. Časové nároky mateřství a odlišný denní rytmus nicméně přispívají k tomu, že se zelené matky stahují z veřejného prostoru a mění se okruh lidí, mezi nimiž se pohybují: „Začaly jsme kamarádit s matkami, protože ostatní mají jiný režim. Žijí spíš večer, my večer už spíme...“ (Ema). Pocit náležitosti ke komunitě spřízněných lidí je přitom pro vytrvání v mnohdy náročných praktikách ekologicky šetrného života podstatný (Chawla 1999).

Byť s příchodem mateřství zvládněl zájem zelených matek o globální problémy, o to více se začaly zajímat o problémy, které se dotýkají jejich každodenního života. Anna založila lesní školku, u vzniku lesní školky stála i Kateřina, Ema se rozhodla revitalizovat blízký park.¹⁸ Naopak v radikálním aktivismu, který se vztahuje zejména právě ke globálním environmentálním problémům, je mateřství spíš brzdí. Zelené matky si uvědomují, že jejich tělesná a duševní pohoda ovlivňuje jejich potomka. Zmiňují, že po porodu¹⁹ přestaly sledovat denní zpravodajství včetně informací o ekologických otázkách: „Přijde mi, že to pak často bere životní optimismus a radost, když člověk furt vidí, kolik je toho na světě špatného, co všechno se děje. A já se nechci pořád zaobírat tím negativním“ (Kateřina).

Podle AbiGhannam a Atkinson environmentálně orientované ženy v průběhu těhotenství důvěřují spíše informacím odborníků než svým vlastním postojům a instinktům (2016: 469). Zelené matky v našem výzkumu také uváděly, že byly zvyklé získávat informace

¹⁸ Tím se podobají souboru dobrovolně skromných domácností takzvaných „pestrých“, pro něž je aktivní zapojení do občanského života typické (Librová 1994).

¹⁹ Kontrast situace před porodem a po něm vyvstává při srovnání s výzkumem AbiGhannam a Atkinson (2016: 470). Jejich zelené matky se během těhotenství naopak snažily nasát co nejvíce informací mimo jiné proto, aby je mohly využít jako argumenty pro svůj specifický přístup k mateřství.

z relevantních a důvěryhodných zdrojů, po narození dítěte nicméně hledaly odpovědi na každodenní otázky týkající se mateřství a spotřeby spíše v různých specializovaných skupinách na sociálních sítích.²⁰ Uváděly také, že se mnohem víc obracejí ke svým instinktům a poslouchájí potřeby svého těla.

Orientace každodenních praxí na tělesnost je zelenými matkami výrazně spojována s kojením. Vnímají jej na jednu stranu prakticky – šetří čas strávený vařením či uspáváním –, představuje však také důležitou hodnotu ve zvládnutí role „dobré matky“. Tato hodnota je zakotvena ve společenských diskurzích, které prosazují kojení jako důležitou součást správného přístupu k mateřství – prohlubuje vazbu dítěte na matku a podporuje jeho přirozený vývoj (Shaw 2003; Sevón 2007). Je definováno jako něco přírodního, přirozeného (Volejníčková 2015: 101), což reflektují i zelené matky: „Snažíme se co nejvíc dělat takové ty věci z kontaktního rodičovství, co nejpřirozeněji, takže kojíme“ (Kateřina).

Skutečnost, že kojení představuje významnou hodnotu, dokládá fakt, že v něm participanky pokračovaly i přes problémy, jakými byl například nedostatek mléka. Tereza nakonec přece jen musela s kojením ze zdravotních důvodů přestat, vedlo ji to nicméně k ještě urputnějšímu lpění na zdravé stravě: „Měla jsem pocit, že mu to musím vynahradiť a udržet tu stravu kvalitní, když už nešlo mateřské mléko. A tím se změnil jídelníček i nám, protože jíme všichni to samé. [...] Snažím se péct, což se učím úplně od nuly, protože na tohle jsem nikdy nebyla.“

Přestože společnost považuje kojení za přirozené a přirozené zase bývá obvykle považováno za environmentálně příznivé, ne vždy tomu tak je. Zelené matky někdy rezignovaly na dosavadní stravovací návyky, aby jejich tělo lépe vyhovovalo potřebám dítěte. Ačkoliv většina jich v minulosti jedla maso jen sporadicky – mnohé byly vegetariánky a veganky –, během těhotenství či záhy po porodu se začaly k masu obracet víc. Markéta měla vzhledem k rizikovému těhotenství strach o vývoj dítěte, její rozhodování formovala i reakce okolí: „Říkala jsem si, že veganství bych v těhotenství nedala. Hodně jím vajíčka, na ty nedám dopustit, takže na tom bych si asi nedokázala stát. [...] Navíc byla [po porodu – pozn. aut.] maličká, [...] tak ještě abych doktorce vysvětlovala, že je vegetarián...“

Proenvironmentálně smýšlející žena, která si sama o sobě dokáže svůj způsob života obhájit, znejistí ve chvíli, kdy se stává zodpovědnou za jinou lidskou bytost. Když se dcera narodila, musela Markéta změnit jídelníček ještě víc. Zelenina její dceru nadýmala a doktorři dítěti nadto zjistili intoleranci na laktózu. Zmiňuje, že zkrátka „potřebovala něco jíst“. Vyčerpání a nedostatek času vedly k situaci, kdy na své morální zásady rezignovala:

Mám takovou pavzpomínku úplně hroznou, že jsem si fakt koupila to kuře; teď tam ještě vidím ty klouby, to se mi jako fakt nelíbí. Nejel výtah a ona mi dokonce spala, takže byl jakoby klid. Já jsem se neměla jak dostat nahoru, do osmičky. Tak jsem si tam prostě sedla na schody a začla tam těma rukama jíst to mastný hnusný kuře. Ona spala, já se naobědvala a byla z toho úplně šťastná.

²⁰ Tyto zdroje informací upřednostňuji před radami rodičů, jež vnímají jako nefunkční či zpátečnické, vycházející z překonané představy o potřebách matky i dítěte.

Z ženy, která se vnímá jako proenvironmentálně smýšlející, se stává „dobrá kojící matka“, jež je ochotná ustoupit ze svých dosavadních zvyků a intelektuálních nároků a jednat takřka pudově ve prospěch dítěte. Spíš než aby si něco odepírala, jako tomu bylo před těhotenstvím, více naslouchá svým potřebám a chutím. Některé feministické autorky tento postoj kritizují: „Pokud se matka rozhodne kojit, jak se tento stav promítne do její identity? Stane se z ní ta správná a dobrá matka, nebo se začne vnímat jako zdroj jídla pro dítě bez pocitů a potřeb?“ (Volejníčková 2015: 101). Zelené matky však tuto proměnu vnímají – podobně jako v jiných oblastech – s benevolencí: „Nějak to nevyhledávám, ale... je pravda, že v těhotenství jsem pak měla hodně jiné chutě. Právě třeba i hodně na to maso. A teď taky, jak kojím, mám někdy na to maso jako fakt chuť, že si to tělo o to říká. Tak se zase snažím ho nějak poslouchat“ (Kateřina).

Vyrovňování se s nejistotou: nákup výbavy

Jakožto prvorodičky se zelené matky potýkají s nejistotou, co za vybavení budou skutečně potřebovat, zároveň chtějí být na roli matky připravené. Potřeba dělat informovaná a dobře promyšlená rozhodnutí celý proces spotřeby v rodinách zelených matek zpomaluje; vyčká-vají také, zda budou konkrétní vybavení skutečně potřebovat.

Zdrženlivost v nakupování souvisí také s tím, že zelené matky nemají potřebu dětskou výbavu vlastnit. Jsou rády, mohou-li si některé věci vypůjčit, a až je nebudou potřebovat, zase je poslat dál či prodat. S vděčností také věci dědí. Nejenže jsou to environmentálně odpovědné způsoby, jak získat výbavu pro svého potomka, zároveň taková cesta zjednodušuje rozhodování, co konkrétního si pořídit. Někdy ale dědění a dary snímají ze zelených matek odpovědnost za volbu, jež by za jiných okolností byla složitě vyjednávána – dvě z nich například začaly používat darované auto, věc, o jejíž zbytnosti byly dříve přesvědčeny.

Bylo to docela dilema. Nakonec, když mi umřel děda, tak po něm zbylo auto, takže je poděděný. Jednou, až nebude fungovat – což možná nebude trvat dlouho, je to stará Felicie –, tak nevím, jestli si pořídíme. Je pravda, že dřív jsme auto nepotřebovali. Ale s tím dítětem je to teď kon takový, že člověk po něm rád šáhne. Protože je potom potřeba vozit různé věci a tak. (Kateřina)

Kateřina se nicméně i nadále snaží využívat auto minimálně.

Po městě moc nejezdíme. Na jaře jsme si udělali radost, dostali jsme porodný, tak jsme ho rovnou investovali a koupili si holandský kolo. [...] Vepředu má korbu se sklápěcími sedátky, že se tam vejdou až čtyři děti. Takže jezdíme po městě nebo i trošku po okolí.

Zatímco před příchodem potomka většina rodin auto nevlastnila, v době rozhovoru už ho všude měli k dispozici. Tuto skutečnost zelené matky komentují jako značný ústupek ze svých hodnot; některé vnímají potřebu auta jako dočasnou: „Buď to bude tak, že překleneme tohle období, kdy si myslíme, že potřebujeme auto – s tím, že si ho půjčeme vždycky od mámy. Anebo prostě koupíme takový to malý, městský. [...] Přemýšlela jsem, že by mohlo být třeba na plyn.“ (Ema)

Jako důvod pro pořízení automobilu zelené matky uvádějí především potřebu dělat větší nákupy. Některé se odkazují k nesnázím, jež jsou spojeny s cestováním hromadnou dopravou s dětmi. Jindy se potřeba auta spojila s aktuálním či plánovaným stěhováním se na venkov. Také v tomto případě rozhodnutí rámovaly potřeby dítěte: „Tím, že máme malou dcerku, tak přestěhování bylo to nejlepší rozhodnutí, co jsme mohli udělat“ (Anna).²¹ Jízdu autem nicméně participantky považují za nutné zlo, a je-li to možné, snaží se ji různými způsoby omezit. Partner Markéty využívá k dojíždění do práce spolujízdy, Ema a Veronika sdílejí auta s rodinou anebo přáteli.

Situace, kdy zelené matky výrazně vnímají rozdíl mezi darem a koupí nového výrobku, se týkají také látkových plen. Ty jsou obecně považovány za environmentálně šetrnější řešení oproti plenkám jednorázovým.²² Z jejich používání se stal trend, na který slyší i rodiče, kteří se o ochranu přírody tolik nezajímají. Některé zelené matky plenky zdědily od členů své či partnerovy rodiny, některé je měly uchovány ještě z dětství. Jiné si musely sadu nových plen koupit a vystavit se tak složitému rozhodování v kontextu spotřebitelských trendů a marketingových strategií, které se snaží matky přesvědčit, že právě jejich kolekce je ta správná. Existuje mnoho materiálů, stříhů a vzorů, ze kterých ženy mohou vybírat. Nová výbava rovněž představuje značný finanční výdaj.²³

Přijde mi fascinující, že prvotní impuls je pro většinu maminek asi ten ekologický. Přitom je to takový byznys. Jako kolik v dnešní době existuje značek a teď se předháněj, kdo udělá lepší vzor, a maminky samozřejmě všechny chtějí mít plenky s traktory a se sovou a pak se z toho podle mě ten prvotní záměr vytrácí. Ale i tím, že těch systémů a výrobců je mnoho a nejsou mezi sebou kompatibilní, jsem z toho ze začátku měla hlavu jak pátrací balón. (Tereza)

Spotřebitelská dilemata zelených matek se týkají nejen koupě látkových plen, ale i jejich každodenního používání. Časové nároky spojené s praním a sušením se snoubí se sofistikovanou problematikou správné praxe: „Chtěla bych se nechat zaučit nějakou svojí kámoškou, ale ještě se to nestalo. Zkoušela jsem jí to dát asi dvakrát [smích]. Ale ona v tom má takový velký zadek, že potom leží jako z kopce. Nevím, jak se to jako řeší, a taky se mi to asi jako ani nechce řešit“ (Ema).

Zatímco mezi zelenými matkami bylo správné používání látkových plen vytouženou metou, současně zmiňovaly, že se setkávají také s negativními reakcemi, ať už ze strany lékařů, pohybových expertů, či veřejnosti: „Připadala jsem si fakt jako exot. Možná je to

21 Při hledání nového domova zvažovala Anna environmentální kritéria: Aby s manželem nepřispívali k dalšímu záboru půdy, zrekonstruovali starý domek. Ten se nachází poblíž vlaku, nemusí tak tolik jezdit autem. Ostatní zelené matky rovněž považují pro dítě město za limitující. Ač jim samotným urbánní život víceméně vyhovuje, připouštějí možnost, že se právě kvůli dětem – aspoň na přechodnou dobu – odstěhují.

22 „Opakovaným používáním látkových plen se snižuje tuhý odpad, a pokud to jejich materiál dovoluje, lze je na konci jejich uživatelské fáze jednoduše zrecyklovat“ (Kubičková 2015:20). Oproti tomu jednorázové plenky se mohou rozkládat až 500 let (s. 19).

23 Podle Kateřiny stojí nové vybavení až patnáct tisíc korun.

jinak ve větších městech, ale řekla bych, že u nás to [látkování – pozn. aut.] pořád není běžný“ (Tereza). Zelené matky tak často prožívají rozpor mezi tím, co od nich očekávají autority, různé okruhy expertů či přátelé a co považují za správné ony samy.²⁴

Náročnost používání látkových plen zelené matky překvapila. Postupně začaly ze svých ideálů slevovat a většinou se rozhodly kombinovat látkové pleny s jednorázovými.²⁵ Přechod na jednorázové pleny nicméně zelené matky vnímají jako prohru, nerezignují proto na hledání ekologicky příznivějších variant: „Je to to největší, co nás trápí, co se tý ekologické s dítětem týče. Takže se aspoň snažíme kupovat nějaký ekologičtější plenky, který jsou skoro rozložitelný“ (Kateřina).

Důraz na potřeby dítěte: každodenní spotřeba

Zelené matky upřednostňují nákup kvalitního, lokálního či ekologicky šetrného zboží, jako je oblečení z biobavlny či jídlo s biocertifikací. Po narození dítěte se tato tendence ještě posílila – objednávají si biobedýnky, nakupují ve zdravých výživách; ty rodiny, které jedí maso, se snaží, aby pocházelo z ekologického zemědělství. Některé z participantek volí nejlevnější, avšak z hlediska času nejnáročnější variantu, a zkoušejí si ovoce či zeleninu samy vypěstovat. Časová náročnost je však současně nejsilnějším argumentem proti ekologicky příznivým spotřebitelským alternativám, jenž v rozhovorech zaznívá. Nechce-li člověk podporovat velké potravinářské řetězce, musí do hledání vhodného výrobku či projektu investovat značnou energii. Další překážkou v preferenci lokálních potravin může představovat zdraví dítěte:

Snažíme se, aby to byla česká zelenina, a když to nejde, tak Evropa. Ale třeba u ořechů... Agátě jsme teď dávali první ořechy. Jsou to kešu a to jsme se holt rozhodli, že jí chceme dávat, protože ořechy v sobě obsahují spoustu vitamínů a prospěšných látek, který mi přijdou důležité, aby měla. Ideální by bylo, abychom jedli lokální sezónní potraviny vypěstované námi nebo lokálním farmářem, ale to by mi zabralo hodně času, než bych je vyhledala a než bychom je objeli, a na to teď nemám čas. (Anna)

S narozením dítěte také zelené matky pocítily větší potřebu vařit. Vaření si spojují s představou „dobré matky“; baví je, zároveň však bojují s časem i s nezájmem potomků o výsledné pokrmy. Čas strávený s dítětem je pro ně důležitější, ústupky tak považují za nevyhnutelné:

²⁴ Náš výzkum se soustředil na zelené matky a jejich děti; přehlížel roli otce, respektive partnera. Je to sice většinou matka, kdo zůstává v domácnosti s dítětem, a je to také ona, kdo činí většinu rozhodnutí ohledně nákupu a chodu domácnosti (Ray 2011). Výpovědi nicméně naznačují, že partneři sice mohou environmentálně šetrnou spotřebu domácnosti jak podporovat, tak komplikovat, obecně však platí, že za spotřebitelskými rozhodnutími svých partnerek stojí a aktivně se na nich podílejí.

²⁵ Konkrétní strategie závisejí mimo jiné na ročním období či na věku dítěte. Těsně po porodu například všechny zelené matky volily jednorázové pleny, postupně přecházely k bezplenkové metodě či k plenám látkovým.

Ráda vařím a frustruje mě, že na to nemám čas. Třeba večeri bych chtěla nachystat, než přijede manžel, ale ona chce vždycky dělat všechno, co dělám já, takže toho moc neudělám. [...] Holt občas máme jídlo, že použiju konzervu s ciznou, že ji prostě neuvařím ty tři hodiny [smích]. Nebo že použiju kupovanou pomazánku, protože ji nemám kapacitu vyrobit. To jsou takové ústupky v tom jídle. [...] Čím dál častěji používám polotovary, které nás zachraňují od toho, abychom umřeli hladu [smích]. (Anna)

Nespokojenost participantek plyne z nenaplněných představ o mateřství, jak si ho v těhotenství vysnily. Tyto představy se týkají jak vaření, tak látkových plen nebo kojení. Zatímco v jídlu jsou zelené matky ochotny přistoupit – alespoň dočasně – ke kompromisům, existují oblasti spotřeby, kde nepolevují:

Třeba teď, když už chodí, mu chce člověk koupit nějaké barefootové boty. Ne normální někde od Vietnamců za tři sta, ale třeba za tisícovku. A on z nich za dva měsíce vyrostl a člověk musí kupovat nový. [...] Ale mě to nějak netrápí. Beru to tak, že to je naše cesta, která něco stojí. Vlastně mi to přijde i lepší. Když už kupujeme, tak mi ten nákup přijde zodpovědnější než prostě botičky z KiKu. (Kateřina)

Nákup specifického zboží, jako jsou barefootové boty, znamenají pro Kateřinu nejen etické a zdravotní rozhodnutí, ale do jisté míry také formu sebe prezentace. Prostřednictvím spotřeby může matka vyjádřit podporu environmentálně šetrným firmám a naopak nesouhlas se společnostmi, které vyrábějí a prodávají produkty škodlivé přírodě (AbiGhannam a Atkinson 2016:461). Limitem při rozhodování se nicméně může stát finanční situace – důslednou ekologicky šetrnou spotřebu si nemůže dovolit každý (Burningham a Venn 2017: 114).²⁶ Na nedostatek financí si nicméně zelené matky nestýskají. Nákup dražšího, ekologicky příznivého zboží považují spíše za otázku prioritizace toho, do čeho má smysl peníze investovat. Ačkoliv z hlediska jídla a specificky luxusního zboží, jako jsou například barefootové boty, životní náklady rostou, někde naopak klesají. Mnoho věcí, v jiných domácnostech běžných, zelené matky nekupují či nemají. Jedná se například o chytrý telefon, televizi, myčku, varnou konvici nebo saponáty. Vyžaduje to ovšem ochotu věnovat dítěti čas na úkor vlastních potřeb i jistou míru kreativity: „To mi teď manžel říkal, že jsem drsná, že jí vlastně nic nepouštím za pohádky. Že jiný matky jim vždycky pustí na hodinu pohádku a mají klid. Mě to vlastně ani nenapadlo. Jako vůbec, pro mě to vůbec není varianta programu... [smích]“ (Veronika).

Souhrnně vzato, činnosti, jako jsou nákup lokálního a vůči přírodě šetrného jídla, vaření, hra s dětmi, ale i používání látkových plenek, se jeví jako ekologicky luxusní aktivity (Librová 2003). Vyžadují po matkách informovanost, orientaci na spotřebitelském trhu i čas.

²⁶ Pro zelené matky, pocházející ze střední třídy, je tato překážka menší než pro ženy s nižším socioekonomickým statutem, například matky-samoživitelky. Ty v našem souboru chybějí. Tato skutečnost může souviset s normami takzvaného „intenzivního mateřství“, jehož rysy praxe Zelených matek nese, s jeho časovými a finančními nároky a prioritizací potřeb dítěte (Badinter 2012).

Konfrontace s mainstreamovými normami: dary-nedary

Zatímco věnovanou výbavu zelené matky vítají, opačný postoj zaujímají k věcem, jež děti dostávají na narozeniny či Vánoce. Společenské normy pobízejí okolí, aby nastávající matku či její dítě obdarovaly při řadě příležitostí.²⁷ Obdarovávání ze strany rodiny či přátel se stává prostorem, v němž dochází k intenzivně prožívanému vyjednávání s rozdílnými, mainstreamovějšími normami a hodnotami.²⁸ Toto vyjednávání se týká jak celkového objemu dáreků, tak jejich konkrétních parametrů.

Moje představa byla, že koupím nějaký dražší velký dárek, který mi přijde dobře využitelný, a každý něco přispěje. To by byl ideál. Jenže ve finále chce každý nějaký dáreček přinést. Já většinou i dárky pro sebe řeším tak, že sepíšu seznam s odkazy, aby přesně věděli, co bych chtěla, pošlu to mailem, jakože „Milý Ježíšku...“ (Veronika)

Věci, které přinášejí rodiče či příbuzní, často nekorespondují s environmentálními hodnotami a životním stylem zelených matek. Jako typický příklad zmiňují plastové – nezřídka hračící či blikající – hračky (srov. AbiGhannam a Atkinson 2016:461). Samy by svému dítěti něco podobného nekoupily – zastávají názor, že si stejně nejlépe vyhraje s věcmi všední spotřeby, jako jsou smetáček a lopatka nebo krabice od těstovin. Na druhou stranu participantky nechtějí příbuzným odepřít možnost dítě obdarovat. Hračky se tak stávají jednou z výrazných oblastí, kde dochází k rezignaci na původní představy a očekávání:

Moje mamka je specialistka na šilený hračky. Fakt. Na ty, co už vidíš a úplně si říkáš: „No ty kráslo!“ [...] To je přesně věc, kterou vidím, že kdybych byla těhotná, tak budu určitě hrozně hnusná a drsná, ať to sem vůbec ani netáhá. [...] To tady někdo byl a říkal: „Jsem si nemyslela, že budeš mít tyhle věci.“ Viděla tuhle kouli, ono to promítá hvězdy a pak tady ještě pouští songy... To přesně koupila moje mamka. A jednu dobu, šileného řvání s usínáním, nám to pomohlo. Jako fakt hrozný, ale pak když se to dítě zabaví, tak přesvědčení jde stranou. (Markéta)

Diskuse a závěr

Dosavadní studie věnující se proměně spotřebitelských praxí v souvislosti s narozením prvního dítěte přinášejí nejednoznačná zjištění ohledně environmentálních souvislostí tohoto procesu. Přiklánějí se nicméně k názoru, že mateřství má na ekologicky příznivé praktiky spíše negativní vliv (Thomas et al. 2018; Venn a Burningham 2017). Výzkumníci a výzkumnice však současně vybízejí k detailnějšímu bádání, a to zejména mezi environmentálně uvědomělými jedinci.

Náš výzkum se zabýval právě skupinou takovýchto jednotlivců – proenvironmentálně orientovanými ženami, jež jsme nazvali zelené matky. Více než udržitelnost jejich chování

²⁷ Pro aktérky našeho výzkumu je charakteristické, že je zcela míjí trend oslavy pro nastávající maminku „baby shower“, převzatý z USA a založený právě na předávání darů.

²⁸ Na předchozích stranách jsme si několikrát ukázali, že dalšími takovými prostory se může stát například stravování nebo používání látkových plenek.

nás zajímalo, jak se tyto ženy vypořádávají se spotřebitelskými dilematy, které proces osvojování nové mateřské role doprovázejí.

Výzkum ukazuje, že narození prvního dítěte vnáší výraznou dynamiku i do již zaběhlých spotřebních rutin zelených matek. Přestože pro ně bylo úsilí o život šetrný k přírodě před porodem něčím normálním, ne vždy se jim za nových okolností daří své dosavadní návyky dodržovat či lpět na stejných hodnotách.

Tato studie polemizuje s perspektivou, která v odborné literatuře převažuje a podle níž spotřeba zaujímá v procesu osvojování mateřské role klíčovou úlohu a náročnost celého procesu umenšuje. Zkušenost zelených matek naopak ukazuje, že environmentální hledisko celý proces komplikuje a může hloubku spotřebitelských dilemat dále prohlubovat. A nadto výzkum dokládá, že u zelených matek k proměně spotřeby sice dochází, jejich každodenní život však nadále nese nekonzumeristické rysy a výraznější roli než nakupování zaujímá v celém procesu proměna identity nebo čas, kterého je s narozením dítěte ještě méně než dříve.

Věcně nahlédnuto: Byť se některé formy proenvironmentálního chování zelených matek posílily, i v jejich případě charakterizuje každodenní praxi spíše ústup od ekologické příznavosti, podléhání společenskému tlaku a přijímání kompromisů. S narozením dítěte do rodin přibýly věci, jejichž koupi by dříve předcházela dlouhá debata a vyjednávání, jako například automobil či sušička; ústupky vůči tlaku okolí se typicky projevují u dáreků. Proměna spotřebního chování je přitom plná paradoxů – například v environmentálních kruzích hojně propagované kojení se v rozhovorech překvapivě ukázalo jako dvojsečné, protože se současně stává důvodem ke slevování ze stravovacích nároků v čele s odklonem od bezmasé stravy. Podobně jako u příbuzných studií se zdá, že se starost o dítě a jeho pohodu posouvá na žebříčku hodnot před ochranu přírody (Birmingham a Venn 2017; The VOICE Group 2010; Thomas et al. 2018). Nejvýrazněji tato změna perspektivy vychází najevo právě při argumentacích ohledně koupě potravin.

Praxe zelených matek má nicméně komplexnější povahu než více či méně výraznou rezignaci na ekologicky příznivé spotřební chování tam, kde protiváhu tvoří potřeby dítěte. Prioritizace potřeb dítěte se například projevuje také v argumentacích ohledně specifických, ekologicky příznivých norem „zeleného mateřství“ – ať se týkají migrace na venkov, či používání látkových pln. Dá se říct, že mateřství posiluje ekologicky příznivé chování v těch případech, kdy jde ruku v ruce s potřebami dítěte v čele s jeho zdravím. V různých oblastech každodennosti se současně objevuje snaha o hledání způsobů, jak své praxe transformovat tvůrčím způsobem tak, aby se dostaly s proenvironmentálními hodnotami do souladu – byť by to bylo za cenu vyšších finančních nebo časových nákladů. Používají-li aktérky jednorázové pleny namísto látkových, jedná se o rozložitelnou variantu. Potřebují-li auto, používají ho střídavě a sdílejí ho. Rezignují-li na některé environmentální praktiky, považují takový stav za výjimečný a dočasný.

V čem se zelené matky odlišují od stávajících výzkumů výrazněji, je důležitost, jíž významu spotřeby přisuzují. Také v případě zelených matek hraje obstarávání určitého typu věcí důležitou roli. Často souvisí s normami „zeleného mateřství“ – může jít například o bio-produkty nebo speciální látkové pleny. Jak se nicméně ukázalo, aktérky našeho výzkumu jsou si sice vědomy norem, jež jsou s ekologicky příznivým mateřstvím spojeny, avšak samotná proměna sociální role se v jejich případě realizuje prostřednictvím spotřeby jen

okrajově. Odolávají konzumeristickému étosu mateřství, jenž je reprodukován prostřednictvím médií i sociálního okolí, k nákupu nových věcí přistupují zdrženlivě a s nechutí, a je-li to možné, raději se mu vyhnou. Namísto toho mají tendenci k ručním pracím, správkám, nákupu z druhé ruky či k zapojování se do sdílené ekonomiky. Ideál dobré matky definují spíše prostřednictvím přístupu k dítěti a hodnot, které s ním sdílejí, než prostřednictvím vlastnictví věcí (srov. AbiGhannam a Atkinson 2016: 467). To se projevuje mimo jiné v regulaci médií či plastových hraček, ale i ve vztahování se k ideálu kontaktního rodičovství, spojeného s kojením, bezplenkovou metodou anebo zapojováním dítěte do všedních aktivit, jako je vaření.

Spíše než se spotřebou si aktérky našeho výzkumu spojují proces přijímání environmentálně orientované mateřské role s proměnou vnímání sebe samé. Tento proces se začíná odehrávat již během těhotenství (AbiGhannam a Atkinson 2016), výsledky našeho výzkumu nicméně upozorňují na jeho dynamický vývoj po porodu. Například zatímco ve výzkumu AbiGhannam a Atkinson získávaly v průběhu těhotenství environmentálně zaměřené prvoroďičky informace o mateřství zejména z odborných zdrojů (2016: 469), ženy, s nimiž jsme mluvili my, se vztahovaly více ke svým mateřským instinktům. Přístup zelených matek ke spotřebě lze charakterizovat tak, že se snaží při svém spotřebitelském rozhodování více naslouchat nejen potřebám svého potomka, ale i potřebám svého těla, vnímaného jako nástroj k přežití dítěte. S tímto novým akcentem se pojí proměna jídelníčku i každodenních aktivit. Podobně jako u Burningham a Venn (2017: 112) život tady a teď přebíjí myšlenky na vzdálenější budoucnost. Snad proto se zelené matky začaly více zajímat o environmentální problémy ve svém blízkém okolí, zatímco zájem o problémy globálního charakteru spíše uvádá.

Ačkoliv bývá narození dítěte spojováno se zhoršením ekonomické situace, kdy se propad příjmů potkává s růstem nákladů, na nedostatek financí si zelené matky nestěžují. Nespotební charakter jejich tranzice k mateřství má ten efekt, že nárůst nákladů v jejich domácnostech není tak výrazný jako tomu bývá běžně. K střídmosti v nákupech je vede spíš nechuť k pořízování nových věcí než potřeba šetřit; naopak jsou ochotny připlatit si za kvalitní zboží, které skutečně využijí, nebo podpořit lokální podnikatele. Co je trápí více, je nedostatek času; ten považují za hlavní příčinu spotřebitelských kompromisů.

Zelené matky se potýkají s podobnými dilematy jako snad všechny novepečené matky – nejistotou, co vše budou skutečně potřebovat, nebo s obavou, aby něco nekoupily špatně. Jejich dilemata jsou však prohloubena obavami, aby preferencí přírodě šetrné varianty nenarušily potřeby dítěte, či tlakem sociálního okolí na to, aby si svou alternativní cestu obhájily. Hledání ekologicky příznivých alternativ vyžaduje důvěru ve vlastní postoj podepřený pevnými argumenty. A k tomu je zapotřebí to, co je pro zelené (i jiné) matky vzácné – čas a informace –, ale také kontakty, například na lokální producenty a řemeslníky (Burningham et al. 2014: 213). Vzhledem k tomu, že se narození dítěte u zelených matek často pojilo se stěhováním, mohou i tyto kontakty zprvu chybět.

Zelené matky se dobrovolně vzdávají řady dimenzí spotřeby, která podle sociologických teorií pomáhá zmírnit nejistoty a stres spojené se zvládáním mateřské role. Znamená to, že je pro ně přijetí nové role komplikovanější? Teoretici dobrovolné skromnosti stavějí na předpokladu, že konzumerismus život komplikuje, zatímco ekologicky příznivý životní způsob

přináší zjednodušení²⁹ (např. Alexander a McLeod 2014; Elgin 1981). Kdo žije skromně, oprostí se od množství nástrah, jež pozdní modernita přináší, a může si například více užívat volného času. S tímto předpokladem polemizuje Hana Librová (2008): „Přečtěte si kapitulu v jakékoli spotřebitelské příručce o environmentálně efektivních rozhodnutích a zjistíte, že environmentální ctnost přidává do vašeho života malé či velké komplikace spíše než zjednodušení“ (s. 1123). Rozhodnutí nekupovat nové věci je spojeno s nutností tyto věci opravovat, případně shánět v second handech anebo od známých. K běžným spotřebitelským starostem se navíc přidává zvažování řady etických hledisek a vyhledávání informací, kde a jakým způsobem bylo zboží vyrobeno a zda při tom nebyla porušena lidská práva a práva ostatních živých bytostí. Jako pošetilost působí, věnuje-li se novopečená matka časově náročným činnostem, jež jí a jejímu dítěti přinášejí nejistý užitek – zvláště nemá-li tohoto času nazbyt. Nenechme se proto zmást tím, že zelené matky přistupují ke svým spotřebitelským dilematům s kreativitou, benevolencí a nezřídká s radostí. Jejich zkušenost vypovídá o tom, že environmentální hledisko tranzici k mateřství spíš komplikuje než ulehčuje a stres a dilemata, spojené s liminální fází tohoto procesu, spíše prohlubuje.

Poděkování

Děkujeme zeleným matkám za to, že nás ochotně přijaly ve svých domovech a sdílely s námi svá dilemata spojená s mateřstvím. Poděkování patří také doktorce Lucii Galčanové Batista za konzultaci, která nám ve správnou chvíli pomohla podívat se na data z nové perspektivy.

Literatura

- ABIGHANNAM, Niveen a Lucy ATKINSON. 2016. „Good Green Mothers Consuming Their Way Through Pregnancy: Roles of Environmental Identities and Information Seeking in Coping with the Transition.“ *Consumption Markets & Culture* 19(5): 451–474.
- ALDORTOVÁ, Naomi. 2010. *Výchováváme děti a rosteme s nimi*. Praha: Práh.
- ALEXANDER, Samuel a Amanda McLEOD (eds). 2014. *Simple Living in History: Pioneers of the Deep Future*. Melbourne: Simplicity Institute.
- ATKINSON, Lucy. 2014. „Green Moms: The Social Construction of a Green Mothering Identity Via Environmental Advertising Appeals.“ *Consumption Markets & Culture* 17(6): 553–572.
- BADINTER, Elisabeth. 2012. *The Conflict: How Modern Motherhood Undermines the Status of Women*. New York: Metropolitan Books.
- BURNINGHAM, Kate a Susan VENN. 2017. „Are Lifecourse Transitions Opportunities for Moving to More Sustainable Consumption?“ *Journal of Consumer Culture* 20(1): 102–121.
- BURNINGHAM, Kate, Susan VENN, Ian CHRISTIE, Tim JACKSON a Birgitta GATERSLEBEN. 2014. „New Motherhood: A Moment of Change in Everyday Shopping Practices?“ *Young Consumers* 15(3): 211–226.

²⁹ Viz ostatně anglický termín pro dobrovolnou skromnost – *voluntary simplicity*.

- DRAHOŇOVSKÁ (nyní SCHINDLER), Marie. 2018. *Zelené matky: proměna přístupu ke spotřebě u environmentalistek-prvorodiček*. Bakalářská práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno.
- DRAHOŇOVSKÁ (nyní SCHINDLER), Marie. 2021. *Dobrovolně bezdětná z důvodu klimatické krize: motivace a důsledky*. Diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno.
- EKHOLM, Sara a Anna OLOFSSON. 2017. „Parenthood and Worrying About Climate Change: The Limitations of Previous Approaches: Parenthood and Worrying About Climate Change.“ *Risk Analysis* 37(2): 305–314.
- ELGIN, Duane. 1981. *Voluntary Simplicity: Toward a Way of Life That Is Outwardly Simple, Inwardly Rich*. New York: Morrow.
- EUROSTAT. 2015. *People in the EU: Who Are We and How Do We Live? 2015 Edition*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- GIDDENS, Anthony. 1998. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- GRAM, Malene, Pernille HOHNEN a Helle DALSGAARD PEDERSEN. 2017. „You Can't Use This, and You Mustn't Do That': A Qualitative Study of Non-Consumption Practices among Danish Pregnant Women and New Mothers.“ *Journal of Consumer Culture* 17(2): 433–451.
- HAMILTON, Lawrence C. 1985. „Concern about Toxic Wastes: Three Demographic Predictors.“ *Sociological Perspectives* 28(4): 463–486.
- HAYS, Sharon. 1998. *The Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven: Yale University Press.
- CHARMAZ, Kathy. 2014. *Constructing Grounded Theory*. Los Angeles: SAGE.
- CHAWLA, Louise. 1999. „Life Paths Into Effective Environmental Action.“ *The Journal of Environmental Education* 31(1): 15–26.
- CHROMKOVÁ MANEA, Beatrice-Elena a Ladislav RABUŠIC. 2019. „Marriage, Childbearing and Single Motherhood: Trends in Attitudes and Behaviour in Czechia and Slovakia from 1991 to 2017.“ *Sociální Studia* 16(2): 25–50.
- KAUFMANN, Jean-Claude. 2010. *Chápající rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KŘÍŽKOVÁ, Alena, Hana MAŘÍKOVÁ, Helena HAŠKOVÁ a Lenka FORMÁNKOVÁ. 2011. *Pracovní dráhy žen v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KUBÍČKOVÁ, Soňa. 2015. *Environmentální aspekty dětských plen*. Diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno.
- LACINOVÁ, Lenka. 2002. „Proměny současné rodiny s malými dětmi“. Pp. 149–157 in Ivo PLAŇAVA a Milan PILÁT (eds.). *Děti, mládež a rodiny v období transformace: sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 19. – 21. září 2002 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno*. Brno: Barrister & Principal.
- LEE, Ellie J. 2008. „Living with Risk in the Age of Intensive Motherhood': Maternal Identity and Infant Feeding.“ *Health, Risk & Society* 10(5): 467–477.
- LIBROVÁ, Hana. 1994. *Pestří a zelení: kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Brno: Veronica.
- LIBROVÁ, Hana. 2003. *Vlažní a váhaví: kapitoly o ekologickém luxusu*. Brno: Doplněk.
- LIBROVÁ, Hana. 2008. „The Environmentally Friendly Lifestyle: Simple or Complicated?“ *Czech Sociological Review* 44(6): 1111–1128.
- LOGSDON-CONRADSEN, Susan. 2011. „From Materialism to Activist Mothering: The Evolution of Mother Activism in the United States Environmental Movement.“ *Journal of the Motherhood Initiative for Research and Community Involvement* 2(1): 9–36.
- LOVEDAY, Amanda. 2019. „UK Study Reveals How Much First-Time Parents Are Spending on Baby Gear.“ *Ergobaby*. Cit. 13. srpna 2020 (<https://ergobaby.co.uk/blog/uk-study-reveals-how-much-first-time-parents-are-spending-on-baby-gear/>).

- LUDLOW, Valerie, Leigh Anne NEWHOOK, Julia Temple NEWHOOK, Kimberly BONIA, Janet MURPHY GOODRIDGE a Laurie TWELLS. 2012. „How Formula Feeding Mothers Balance Risks and Define Themselves as ‚Good Mothers‘.“ *Health, Risk & Society* 14(3): 291–306.
- MAREŠ, Petr. 2002. „Hodnota dítěte.“ Pp. 157–172 in *Děti, mládež a rodina v období transformace*. Brno: Barrister & Principal.
- MARÍKOVÁ, Hana. 2004. „Rodina: proměny mateřství, otcovství a rodičovství.“ Pp. 40–50 in *abc feminismu*. Brno: Nesehnutí.
- MASOPUSTOVÁ, Zuzana, Petra DAŇSOVÁ a Lenka LACINOVÁ. 2018. *Jak to mají mámy*. Brno: Munipress.
- MILFONT, Taciano L. a Chris G. SIBLEY. 2011. „Exploring the Concept of Environmental Generativity.“ *International Journal of Hispanic Psychology* 4(1): 21–30.
- MILLER, Tina. 2008. *Making Sense of Motherhood: A Narrative Approach*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- NYSTRÖM, Kerstin a Kerstin OHRLING. 2004. „Parenthood Experiences during the Child’s First Year: Literature Review.“ *Journal of Advanced Nursing* 46(3): 319–330.
- RAY, Sarah Jaquette. 2011. „How Many Mothers Does It Take To Change All The Light Bulbs? The Myth of Green Motherhood.“ *Journal of the Motherhood Initiative* 2(1): 81–101.
- SEVÓN, Eija. 2007. „Narrating Ambivalence of Maternal Responsibility.“ *Sociological Research Online* 12(2): 30–42.
- SHAW, Rhonda. 2003. „Theorizing Breastfeeding: Body Ethics, Maternal Generosity and the Gift Relation.“ *Body & Society* 9(2): 55–73.
- SCHOUTEN, John W. 1991. „Selves in Transition: Symbolic Consumption in Personal Rites of Passage and Identity Reconstruction.“ *Journal of Consumer Research* 17(4): 412–425.
- The VOICE Group. 2010. „Buying into Motherhood? Problematic Consumption and Ambivalence in Transitional Phases.“ *Consumption Markets & Culture* 13(4): 373–397.
- THOMAS, Gregory O., Rose FISHER, Lorraine WHITMARSH, Taciano L. MILFONT a Wouter POORTINGA. 2018. „The Impact of Parenthood on Environmental Attitudes and Behaviour: A Longitudinal Investigation of the Legacy Hypothesis.“ *Population and Environment* 39(3): 261–276.
- THOMSEN, Thyra Uth a Elin Brandi SØRENSEN. 2006. „The First Four-wheeled Status Symbol: Pram Consumption as a Vehicle for the Construction of Motherhood Identity.“ *Journal of Marketing Management* 22(9–10): 907–927.
- VENN, Susan a Kate BURNINGHAM. 2017. „Understanding and Practising Sustainable Consumption in Early Motherhood.“ *Journal of Consumer Ethics* 1(2): 82–91.
- VERPLANKEN, Bas. 2006. „Beyond Frequency: Habit as Mental Construct.“ *British Journal of Social Psychology* 45(3): 639–656.
- VOLEJNÍČKOVÁ, Romana. 2015. „Je mateřství přirozenost?“ *Gender a výzkum* 16(2): 100–102.
- WEBER, Max. 2009. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenth.
- ZAVALA, Kristína. 2017. *Z ženy matkou: prožívání mateřství současnými prvorodičkami*. Bakalářská práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno.

Autoři

Mgr. Marie Schindler je absolventka magisterského stupně environmentálních studií na Katedře environmentálních studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity (Joštova 10, 602 00 Brno). V bakalářské práci se zabývala proměnou přístupu ke spotřebě

u zelených matek, proenvironmentálně smýšlejících žen, v souvislosti s narozením jejich prvního potomka. Poznatky z výzkumu rozšířila v diplomové práci na téma motivace žen k dobrovolné bezdětnosti z důvodu klimatické krize a v současnosti je znovu reflektuje při výchově své roční dcery.

Kontakt: 450606@mail.muni.cz

Mgr. Vojtěch Pelikán, Ph.D. je odborným asistentem na Katedře environmentálních studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity (Joštova 10, 602 00 Brno). Zabývá se sociálně-antropologickým náhledem na environmentální otázky, sociologií životního způsobu, ekologickým hnutím a médií. V disertačním spise zkoumal vazby mezi Romy a přírodou. V poslední době se podílel na longitudinálním výzkumu ekologicky příznivého způsobu života takzvaných „pestrých“ a na výzkumech environmentálních souvislostí restitučního procesu či percepce sucha a klimatických změn. Akademickou práci kořenil popularizací ve společensko-ekologickém časopise *Sedmá generace*.

Kontakt: pelikan@fss.muni.cz